

20 Sentyabr Neftçilər Günüdür

Azərbaycan qədim neft ölkəsidir

Odlar yurdu əsrlərdən bəri dünyaya nur paylayır

Zəngin neft ölkəsi kimi tanınan Azərbaycanın mədəni-tarixi, sosial-iqtisadi həyatının ayrı-ayrı sahələrinə tədqiqatçılar hər zaman böyük maraq göstərirlər. Bir çox ölkələrin səyyahları, coğrafiyaşünasları, tarixçiləri Bakının nefti, alovlu torpaqları, neft quyusu və mədənləri, neftdən istifadə və onun ticarəti barədə gördüklərini qələmə alaraq Azərbaycan neftinin tarixi barədə qiymətli məlumatlar verib, Abşeron yarımadasını istər qərb, istərsə də şərq dövlətləri üçün cazibədar ərazi hesab edirlər.

Respublikamızın dövlət arxivlərində mühafizə olunan sənədlər neft sənayemizin inkişafı tarixinin öyrənilməsində əvəzsiz mənbə hesab edilir. Bu sənədlər əsasında Azərbaycanın tarixin müxtəlif mərhələlərində ümumdünya neft sənayesi sahəsində oynadığı rol, Bakıda fəaliyyət göstərmiş neft konsorsiumları, neft sahibkarları, Azərbaycan neftçilərinin beynəlxalq əlaqələri haqqında qiymətli məlumatlar əldə etmək mümkündür. Bu yazıda da Azərbaycan Respublikası Dövlət Elm və Texnika Sənədləri Arxivində mühafizə olunan arxiv sənədlərinə istinad edilməklə XX yüzilliyin əvvəllərində ölkəmizdə fəaliyyət göstərmiş neft sənayesi və maşınqayırma müəssisələrində, elmi-tədqiqat institutlarında, təcrübə-sınaq və konstruktor bürolarında çalışmış neftçi mütəxəssislərin, alimlərin, ustaların dünya ölkələrinin eyni məzmunlu müəssisələri və institutları ilə əməkdaşlıq tarixi haqqında qısa məlumat verilir.

Arxivin fondlarında mühafizə olunan həmin müəssisə və institutlarda aparılan nəhəng elmi işlərin nəticələrinə dair hesabatlar, mütəxəssis rəyləri, texnoloji sxemlər, layihələr və digər sənədlər ölkəmizin neft sektorunun dünyanın qabacıl ölkələrinin diqqət mərkəzində olduğunu və sənəddə tədqiqat materialları kimi istehsalatda geniş tətbiq edildiyini söyləməyə əsas verir.

Tədqiqatçılar tərəfindən az işlənmiş bu arxiv fondlarında saxlanılan ötən əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycanın və ABŞ-

nin qabaqcıl neft institutları arasındakı əlaqələrini, yerli mütəxəssislərin xarici ölkələrə ezamiyyətlərini, Azərbaycanın neft maşınqayırması sahəsində tətbiq edilən xarici avadanlıqların xarakteristikasını, neft sənayesi müəssisələrində çalışmış əcnəbi mütəxəssislərin elmi rəylərini əks etdirən qiymətli materiallar neft sənayemizin inkişaf tarixinin öyrənilməsində zəngin məlumat bazası olmaqla yanaşı, həm də hazırda respublikamızda uğurla həyata keçirilən yeni neft strategiyasının daha dərin köklərə əsaslandığını təsdiqləyir.

Məlum olduğu kimi, tədqiqatçı alimlərimiz Azərbaycanda neft sənayesinin inkişaf tarixini bir necə mərhələyə ayırmış və neft sənayemizin milliləşdirilməsi dövrünü həmin mərhələlərdən biri hesab

liyi neft sənayesini bütövlükdə öz himayəsində saxlamasına baxmayaraq, "Azneft"ə xarici şirkətlərlə əlaqə qurmaq səlahiyyəti vermişdi. Bu imkandan istifadə edən "Azneft" neft sənayesini yeni texnika ilə təmin etmək məqsədilə Moskva, Petroqrada, Xarkov, Daşkəndə yanaşı, Nyu-York, Berlin, London, Marsel, Paris, Rəşt və digər şəhərlərdə də nümayəndəliklər yaratmış, texniki avadanlıq və başqa məhsullar almaq məqsədilə ABŞ və İngiltərənin neft şirkətləri ilə müqavilələr imzalamışdı.

Arxiv sənədlərində Amerikaya ezam edilmiş "Azneft" mütəxəssislərinin hesabatları saxlanılır və həmin hesablarda Nyu-Yorkda asfalt zavoduna baxış, neft maşınqayırması sahəsində əldə edilmiş nəticələr, neft məhsulunun asfaltın istehsalında tətbiqi və digər məsələlərə dair qiymətli materiallar var.

XX əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycan–Amerika mütəxəssislərinin qarşılıqlı əməkdaşlığı ölkəmizin neft sənayesində qabaqcıl texnologiyaların tətbiqinə, yeni neft-qaz yataqlarının kəşfinə, elmi-tədqiqat işlərinin genişlənməsinə böyük töhfələr vermiş, neft emalı və neftayırma sahələrinin inkişafına təkan verməklə, həm də ölkə iqtisadiyyatının digər sahələrinin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Xarici ölkələrin mütəxəssisləri tərəfindən aparılmış elmi-tədqiqatlar bir daha göstərmişdir ki, Bakı nefti yüksək keyfiyyətə malikdir və ondan çeşidli neft məhsullarının istehsalı məqsədilə istifadə etmək mümkündür. Keçmiş İttifaqın "Başneft" idarəsində çalışmış amerika mütəxəssisi Ç.Qolland öz təkliflərində qeyd etmişdir ki, "Bakı sənaye üsulu ilə neft istehsalı və neftdən sürtgü yağlarının alınmasında pionerdir. Lakin Amerika son 10-15 ildə bu sahədə yüksək texniki inkişaf əldə edib, bu sahədə birgə elmi-texniki əməkdaşlığı genişləndirməklə daha irəliyə getmək olar".

Qeyd olunan illərdə bir çox ölkələrin, xüsusilə ABŞ-nin firma və şirkətləri Azərbaycana neft sahəsində əməkdaşlıq və texniki dəstək göstərməyi təklif etmiş, hətta 1922-ci ildə "Azneft"lə Amerika şirkəti ("İnterneyşin Korporeyşin") arasında Balaxanıda 100 neft quyusunun istismarına dair müqavilə imzalanmış, lakin qarşı tərəfin günahı üzündən icra edilməmişdir.

Neft sənayesində elmi-texniki tərəqqinin ən yüksək zirvəsi 1949-cu ildə dün-

"Əsrin müqaviləsi" – 30: ümummillə xəzinə

• 1997-ci ilin noyabr ayında ilk hasilat başlanandan 2024-cü ilin ilk yarısının sonunadək AÇG-dən 593 milyon ton neft hasil edilib.

• Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xətti vasitəsilə dünya bazarlarına 576 milyon ton neft daşınıb.

• 2006-cı ildən bəri ACG nefti ilə yüklənmiş 5707 tanker Ceyhan terminalından yola salınıb.

• Hasilatın başlanğıcından 2024-cü ilin birinci yarısının sonunadək Azərbaycan, təqribən, 57 milyard kubmetr AÇG səmt qazı təhvil verilib.

• AÇG layihəsinin əsaslı xərcləri 2024-cü ilin ilk yarısının sonunadək 45 milyard dollar təşkil edib.

• 1994-cü ildə AÇG layihəsi başlanandan 2024-cü ilin birinci yarısının sonunadək BP və onun layihədəki tərəfdaşları Azərbaycanda sosial layihələrə, təqribən, 111 milyon dollar xərcləyiblər.

• 2017-ci il sentyabr ayının 14-də AÇG sazişi 2050-ci ilin sonunadək uzadılıb.

• 2019-cu il aprel ayının 19-da AÇG-nin işlənməsinin növbəti addımı olan 6 milyard dollarlıq yeni layihəyə – Azəri-Mərkəzi-Şərqi layihəsi həyata vəsiqə alıb.

• 2024-cü il aprel ayının 16-da ACE platformasından ilk neft əldə olunub.

• Ümumilikdə, AÇG layihəsi çərçivəsində "Çıraq" platforması yenidən qurulub, 8 yeni platforma tikilib, dünyanın ən böyük neft və qaz terminallarından biri inşa edilib, Xəzər dənizinin dibində mürəkkəb sualtı boru xətləri şəbəkəsi yaradılıb.

• Hazırda AÇG-də 144 hasilat quyusu və 8 qaz injektor quyusundan isə texniki məqsədlər üçün istifadə olunur.

etmişlər. Sənədlərə əsasən, məhz həmin illərdə respublikamızda neft yataqlarının istismarı, təcrübə-sınaq işlərinin həyata keçirilməsi daha geniş vüsət almış, neft üzrə elmi-tədqiqat işlərinə start verilmiş, yeni neft yataqlarının mənimlənməsi, yerli texniki avadanlıqların yaradılması, neft emalı müəssisələrinin qurulması və ötürücü kəmərlərin inşası işlərinin həcmi genişlənməmişdir.

O dövrdə Azərbaycanın sənaye bazasının genişləndirilməsi üçün xarici ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsinə, həmçinin xarici dövlətlərin mütəxəssislərinin respublikamızın sənaye obyektlərinin bərpası və quruculuğu işlərinə cəlb edilməsinə başlanılmışdır. Arxiv sənədlərinə əsaslanaraq deyə bilərik ki, 1933-cü ildə ölkəmizin sənaye müəssisələrində (keçmiş L.Şmidt adına neft-maşınqayırma zavodu, Paris Kommunası, L.Krasin adına İstilik elektrik müəssisələri, "Bakitikinti" Tresti və s.) əsasən amerikalılardan ibarət 70-dən yuxarı xarici mütəxəssis çalışmışdır. Həmin illərdə neft sahəsində Azərbaycan–Amerika iqtisadi-ticarət və elmi-texniki əlaqələrinin inkişafında 1924-cü ildə Nyu-Yorkda yaradılan və əsas nümayəndəliyi Moskva şəhərində yerləşən Sovet–Amerika "AMTORQ" aksioner cəmiyyətinin xüsusi rolu olmuşdur.

"AMTORQ" ölkəmiz üçün vacib olan qurğu və avadanlıqların, maşın və texnikanın alınmasında bilavasitə xidmət göstərmiş, eyni zamanda, elmi-tədqiqat və sənaye müəssisələrinin qarşılıqlı olaraq elmi-texniki yeniliklərlə məlumatlandırılmasında iştirak etmişdir.

Bu məqamda "Azneft" in fəaliyyəti ilə bağlı qısaca bəhs etmək yerinə düşərdi. Belə ki, adı çəkilən qurum ölkəmizdə neft sənayesi milliləşdirildikdən sonra bu sahəyə rəhbərliyi həyata keçirmək, neft və neft məhsullarının istehsalını artırmaq üçün yaradılmışdı. Keçmiş İttifaq rəhbər-

yada ilk dəfə Bakıda açıq dənizdə nəhəng Neft daşlarının əsasının qoyulması oldu. Neft daşları bütün dünyanın həsəd apardığı insan düşüncəsinin möcüzəsi idi. Bundan sonra Azərbaycanın neft sahəsindəki təcrübəsinin öyrənilməsinə maraq artdı və bu sahədə çalışan alimlərimizin xaricə dəvət olunması gerçəkləşdi. Sonrakı illərdə də Azərbaycan öz neft-qaz məhsulu ilə dünya miqyasında tanınmaqla yeni-yeni uğurlar əldə etdi.

Sonda mühüm bir məqamı da qeyd etmək istərdim. 30 il bundan əvvəl "Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" yataqlarının və "Günəşli" yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında" Dövlət Neft Şirkəti ilə dünyanın aparıcı neft şirkətləri arasında imzalanan, təxminən, 400 səhifə həcmində və 4 dildə tərtib olunmuş müqavilə öz tarixi, siyasi və beynəlxalq əhəmiyyətinə görə "Əsrin müqaviləsi" adını aldı. Müqavilədə 7 ölkənin 11 ən məşhur neft şirkəti iştirak etdi. Bununla da müstəqil dövlətimizin neft strategiyasının və doktrinasının əsası qoyuldu. Bu global layihə Azərbaycanın suveren dövlət kimi öz təbii sərvətlərinə sahib çıxmaq, milli mənafehlərini, iqtisadi və strateji maraqlarını müdafiə etmək əzmini bütün dünyaya göstərdi, dövlət müstəqilliyinin mühüm təminatına çevrildi.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış "Əsrin müqaviləsi" respublikamızın salnaməsinə yeni neft strategiyasının şanlı səhifəsi kimi yazılıb. Bu müqavilə həm karbohidrogen ehtiyatlarının miqdarına, həm də qoyulan sərmayələrin həcminə görə dünyada bağlanan ən iri sazişlər siyahısına daxil edilib.

*Həsən HƏSƏNOV,
Dövlət Elm və Texnika Sənədləri
Arxivinin rəis müavini*